

સ્વરાજ્ય લેખમાલા નં. ૧૩.

પ્રજા અને રાજકીય ચળવળ

ધી હોમરૂલ લીગ

૨૫૧, હોર્નબી રોડ, મુમ્બઈ.

હોમ રૂલ લીગ

તમે જેવાઈએ સંસ્થાની રીત-રિવાજ

- હોમ રૂલ યાને સ્વરાજ્ય સંબંધી સાહિત્યનો અભ્યાસ કરો.
૨. હોમ રૂલ સંબંધી સાહિત્ય તમારા ગામના લોકોમાં વહેંચો, તમ બંને તેટલું સાહિત્ય ખરીદ કરો, અને જો તમારામાં ખર્ચ શક્તિ નહિ હોય, તો અમે તમને મફત મોકલીશું.
૩. બંને ત્યારે હોમ રૂલ સંબંધી વાતો કરો, અને જો તે માટે તમ મળે તો તક ઉભી કરો.
૪. તમારા કુટુંબની સ્ત્રીઓને ફળવળી આપો કે જેથી કરીને તેઓ ત સાથે દેશને માટે ખુશીથી બાગ આપવાને તૈયાર થાય.
૫. તમારા મિત્રોને એકઠા કરી, તેમની સાથે સ્વરાજ્ય સંબંધી અનેક પ્રશ્નોવિષે ચર્ચા ચલાવો. તમારા નાના મંડળમાંથી હોમ રૂલ લીગની શાખા ઉભી થશે.
૬. ન્યુ ઇન્ડિયા કે બીજા કોઈ સાગ રાષ્ટ્રીય છાપાને માટે ધરાક મેળવો.
૭. તમારા ગામ કે શહેરની સ્થિતી ઉપર ધ્યાન આપો, તેમાં શું સુધાર કરવા જેવા છે, તથા થઈ શકે એમ છે, તેનો વિચાર કરી, કાઉન્સિલ કે લોર્ડ ઉપરના તમારા પ્રતિનિધિને તે સંબંધી સૂચના કરો.
૮. તમારા ગામની કોંગ્રેસ કમિટીના સભાસદ થાઓ અને તેની સભામાં નિયમિત રીતે હાજર રહો.
૯. નેશનલ કોંગ્રેસની વાર્ષિક સભામાં હાજર રહેવાને માટે જરૂરની રકમ ખચાવવાની કોશેશ કરો.
૧૦. હોમ રૂલ લીગના ફંડને માટે એક નાની રકમ પણ નિયમિત રી મોકલતા રહો.
૧૧. તમે બીજો ગામ જાઓ તો ત્યાંના હોમ રૂલ લીગની મુલાકાત લો. જે ત્યાં હોમ રૂલ લીગની શાખા નહિ હો તો તે સ્થાપવામાં મદદ કરો. શાખા ઉભી કરવાની માટે ત્રણ સભાસદો બસ છે. તમારી સ્વરાજ્ય સંબંધી સાહિત્ય લઈ જઈ વહેંચો.

ટુંકમાં.

હિન્દને માટે હોમ રૂલ એટલે સ્વરાજ્ય એવું
તમારાથી બને છે

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૭૩૮૭ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ જીવન અને રાજકીય ચિંતન

વિષય લ઼ ૨ : ૨૫, ૪૧૯

પ્રજા અને રાજકીય ચળવળ.

આપણા દેશની રાજદ્વારી ચળવળ અંગ્રેજી ભણેલા અને પાશ્ચાત્ય ચારો અને ભાવનાઓમાં રસપ્રસ થયેલાઓમાં જન્મ પામી છે, અને ત્યાર સુધી તેમનાથી જ પોષાઈ છે. એ ચળવળમાં અંગ્રેજી ભાષાથી બીનવાંકે પરંતુ માતૃભાષાદ્વારા વ્યવહાર શિક્ષણ પામેલો પ્રજાનો મોટો ભાગ અત્યાર સુધી જંગલમાં નહોતો અને તે માટે તે એ ચળવળનાં નેતાઓ જ દોષિત છે. કારણ કે અંગ્રેજી નહીં પણ દેશી ભાષા જ લખી વાંચી જાળનારાઓના દેશાભિમાન અને દેશભક્તિ કોઈ પણ રીતે તેમના કરતાં ઉતરતાં નહોતાં, બલકે પશ્ચિમની પ્રજાની સરખામણીમાં આપણી પ્રજા તરિક્કેની ન્યનતાઓ કેટલી બધી અને કેટલી મોટી છે, તે ન સમજવાનું લીધે તેમની લાગણીઓ પ્રમાણમાં વધારે જ્વલંત હતી અને દેશને ખાતર, નવીન વિચારો સમજવાને, રાજદ્વારી બાબતો ઉપાડી લેવાને, તેઓ તૈયાર હતા. પરંતુ કમનસીબે આપણા નેતાઓની નજર સરકાર તરફ હતી—પ્રજા તરફ નહીં. તેઓ પ્રજાના દુઃખો જાણતા હતા, તે દૂર કરાવવાને તેઓ આતુર હતા, અને તે માટે વખતો વખત સરકારને અરજી કરવા ચુકતા નહીં. પરંતુ તે અરજીઓથી કશું વળતું નહીં અને પ્રજા દુઃખમાં જ સળગતી રહેતી. એ સંજોગોમાં શું કરવું તે તેમને સુઝતું નહીં. આધારણ રીતે તેઓ પોતાના વિચાર—લાગણી દર્શાવી મેસી રહેતાં. કોઈ પણ રીતે સરકારને અન્યાયો દૂર કરવાની દરજ પાડવા જેટલા પ્રજાના દુઃખો તેમને સાલતાં નહીં યા તો પ્રજાબળ વડે તેમ થઈ શકે એટલી તેમને પ્રજામાં શ્રદ્ધા જ નહોતી. પરંતુ આ બાબતમાં પ્રજાનો વાંક કાઢી શકાય એમ નથી. અજ્ઞાન પ્રજા નેતા વગર શું કરી શકે ? છતાં પ્રસંગોપાત પ્રજાએ પોતાનો જીવસો બતાવી આપ્યો છે. બંગાળના લાગલા થયા પછી તે રહ કરાવવા તે માટે જે ચળવળ થઈ તે પ્રજાએ કિસ્મતબેર ઉપાડી લીધી હતી અને અંતે નેતાઓનાં મરણો હતા. આપણી બાબત પર ખુદ મબપ્રાચ્છં

વિષે શંકા કરવાને કારણ નહોતું. આજથી દસ વરસ ઉપર તો. તિલકને સળ થઇ ત્યારે વિદ્યાર્થીઓ ઉપરાંત કેસરીના વાંચનાર તથા સાંભળનાર મીલ મળુરો અને સાચા દેશભક્તોના ઉપાસક મારકીટના કાપડીઆઓએ હડતાળ પાડી પોતાના દેશાભિમાનનો સુંદર પુરાવો આપ્યો હતો. છતાં તેથી આપણા નેતાઓની નજર સરકાર તરફથી પ્રજા તરફ વળી નહોતી આમ કહેવામાં કોઇ પણ જાતની અતિશયોક્તિ નથી; કારણ કે ત્યાર પછી પણ રાજદ્વારી ચળવળને અંગે જે કાંઇ કાર્ય થતું તેમાં પ્રજાને ભાગ લેતી કરવા બદલે પ્રજાને ભાગ લેવાની તક આપવા કંઇ પ્રયત્નો થયા નથી. આપણી રાજકીય પરિષદનું કાર્ય તો અંગ્રેજી ભાષામાં જ થાય છે અને હજી હિંદી ભાષા આખા દેશને માટે રાષ્ટ્રીય ભાષા તરિકે સ્વીકારવામાં નવી આવી ત્યાં સુધી તેમ થાય એ સમજી શકાય છે. પરંતુ આપણી પ્રાંતિક પરિષદોના ભાષણો આજે પણ અંગ્રેજીમાં જ થાય છે એ અત્યંત શોચનીય છે. તે ઉપરાંત આપણી ચળવળને હરરોજ મદદ કરનાર જાપાઓમાં પણ અંગ્રેજીમાં લખાતાં જાપાઓજ મહત્વના ગણાય છે. મુંબઈમાં કુનિકલ, મધ્યપ્રાંતમાં લીડર, બંગાળમાં બંગાળી અને પત્રિકા અને મદ્રાસમાં હિન્દુ અને ન્યુ ઇન્ડિયા રાજદ્વારી બાબતોમાં પ્રજામતના પ્રતિનિધિ તરિકે ગણાય છે. પૂનાનું કેસરી તો એક અપવાદ રૂપ જ છે. વળી પરિષદો અને જાપાઓ સિવાયની ચળવળ મોટે ભાગે શહેરોમાં જ થતી અને તેમાં પણ અંગ્રેજી ભણેલા વકીલ બેરિસ્ટરોજ આગળ પડતો ભાગ લેતા જોવામાં આવતા અને એ ચળવળને અંગે ભરાતી સભાઓમાં હાજરી આપનારાઓ પણ મોટે ભાગે અંગ્રેજી કેળવણી લેતા વિદ્યાર્થીઓજ હતા. આ સર્વે ઉપરથી એમ જણાય છે કે નેતાઓનો ઉદ્દેશ પ્રજાને તેમના હકો સમજાવવાનો, તેમના દુઃખોનું તેમને જાણ કરાવવાનો અને તે હકો મેળવવા તથા તે દુઃખો દૂર કરાવવા એક થઇ સરકારની સામે લડવાનો નહોતો પરંતુ માત્ર પ્રજાના હકો તથા દુઃખો સરકારના ધ્યાનપર લાવી સરકારની પાસેથી મહેરબાનીની રાહ ન્યાય મેળવવાનો હતો.

આજે દેશસ્થિતિ બદલાઇ ગઇ છે. પરંતુ તે માત્ર યૂરોપની લડાઈ લીધે ઉભી થયેલી પરિસ્થિતિને લીધે જ નહીં. ખરું છે કે લડાઈ થયો છે, લોકોમાં નવો જીવંતો આવ્યો છે

અને રાજકીય સુધારા માટે ભારે ચળવળ થઈ રહી છે. પરંતુ એ ચળવળ આજે માત્ર અંગ્રેજી ભણેલાઓમાં નહીં પરંતુ અંગ્રેજી નહીં જાણનારા વેપારીઓ, મહેતાજીઓ, મજૂર અને ખેડૂતો, માત્ર શહેરમાં જ નહીં પરંતુ નાના ગામડાંઓમાં પણ ચાલી રહી છે અને તે માટે દેશ મહાત્મા ગાંધીજીને આભારી છે. એમનું સાદું જીવન, દેશી ભાષાઓ માટેને એમનો આગ્રહ, પ્રગ્ન સમસ્ત માટેની એમની લાગણી તથા તેમનામાં એમની શ્રદ્ધા, એ સર્વથી રાજદારી ચળવળને અંગે ઉભા થયેલા નવા પક્ષની નજર પ્રગ્ન તરફ વળી છે. ખાસ કરીને ગયા માર્ચ મહીનામાં ગીરમીટીઆ મજૂરો સંગળની જે ચળવળ એમણે દેશના એક નાકાથી ખીમ્મ નાકા વેર ચલાવી હતી, જે રીતે એમણે દેશની તમામ પ્રગ્નને—શિક્ષિત અશિક્ષિત સ્ત્રી પુરુષોને—તે બાબતમાં પોતાથી બનતા પ્રયત્ન કરવાને પ્રેરી હતી, અને એમના આ પ્રયાસને ટુંક વખતમાં જે ફત્તેહ મળી હતી, તેથી આજે પ્રગ્નબળ વડેજ સરકારને મદાત કરવાની કાર્ય-પદ્ધતિ જે સર્વત્ર અનુકરણીય થઈ પડી છે. રાજદારી ચળવળને અંગે અમુક અંશે આપણી બાબુ પર એ પદ્ધતિ દક્ષિણમાં પ્રચલિત તો હતીજ; પરંતુ તે આજે મિસિસ ઍસન્ટની હોમરૂલ લીગને પણ પ્રિય થઈ પડી છે. એ સરથાના પ્રયાસને પરિણામે આજે મુખ્યદમાં મારકેટ, માંડવી અને કોલામનો ગુજરાતી વેપારી વર્ગ ચળવળમાં લાગ લેતો થઈ ગયો છે એટલુંજ નહીં પરંતુ અસાધારણ ઉત્સાહ અને સ્વાર્થત્યાગથી એ ચળવળને મદદ કરી રહ્યા છે. તે ઉપરાંત આજે ગુજરાતમાં પણ ઠેક-ઠેકાણે માતૃભાષાદ્વારા આપણા હોકા તથા ફરીઆદો સમ્બન્ધી જે ચળવળ ચાલી રહી છે અને જે કેટલેક અંશે ખેડૂતવર્ગ તરફથી પણ ઉપાડી લેવામાં આવી છે તે પણ એ પ્રેરણાનેજ આભારી છે. આપણા પ્રાંતમાં રાજદારી બાબતોમાં ગુજરાતીઓ અત્યાર સુધી નજીવો લાગ લેતા હતા પરંતુ આજે ટુંક વખતમાં તે દક્ષિણીઓની બરોબરી કરી શકે બદકે તેમને ટક્કર પણ મારે એ સ્થિતિએ પહોંચ્યા છે. આ સર્વ ઉપરથી જણાય છે કે આપણી પ્રગ્ન નિર્જીવ કે નિર્માલ્ય નથી. તેને પણ બીજી પ્રગ્નઓની મારફત દેશને માટે લાગણી છે અને દેશના હિતને માટે, દેશના ઝારવને માટે મહેનત કરવા ભોગ આપવા પણ તૈયાર છે. માત્ર નેતાઓની ન બચાવી શકાય એવી બેદરકારી કે અશ્રદ્ધાને ક્ષીધે જે તે વર્ગો સુધી મૂત-

પ્રાય જેવી પડી રહી હતી. પરન્તુ મહાત્મા ગાંધી જેવા સાચા દેશભક્ત અને નેતાની પ્રેરણાથી આજે તે સતેજ થઈ હિન્દુનું ભવિષ્ય ટુંક વખતમાં ઊંચલ કરવાની આશા આપે છે.

દેશનો વેપારી, મજૂર અને ખેડૂત વર્ગ અત્યાર સુધી રાજદ્વારી ચળવળથી વિમુખ હતો તે આજે તેમાં ભાગ લેના થયો છે અને તે માત્ર તેમની દેશભક્તિને લીધે જ. આજે આપણો દેશ પરાધીન છે, દુનિયામાં ખીણ પ્રજાઓ જે હંકા ભાગવે છે તે આપણી પ્રજાને મળ્યા નથી, તથા આપણને આપણા દેશમાં જ ઓછીઆળા થઈ રહેવું પડે છે, એ વિચારથી દુભાઈને દેશની યિતિ સુધારવાના કામમાં પોતાનો ફાલો આપવા તેઓ બહાર પડ્યા છે અને તે અત્યંત રવાભાવિક છે. વળી તેઓ જાણે છે કે દેશમાં ફારિશ્વ, દુકાળ, રોગ અને અજ્ઞાન પ્રવેતે છે તે પણ દૂર કરવાને રાજ્યતંત્ર પ્રજામતને આધીન થાય એ જરૂરનું છે. પરન્તુ તે સાથે એ વર્ગોમાંના દરેકને પણ હાકના રાજ્યકારભાવથી અનેક અન્યાયો, અનેક દુઃખો ખમવાં પડે છે એ સર્વે તેમની જાણુમાં આવે, તેમના હકોનું તેમને જ્ઞાન થાય અને તે હંકા મેળવવાનું મારે હાલની ચળવળ કેટલી જરૂરની છે તે તેમને સમજાય તો તે ચળવળ તરફ તેઓ કેવળ દેશભક્તિથી જે સહાનુભૂતિ દર્શાવે છે તેને અનેક બળ મળે. એ વિચારથી એ વર્ગોને હાલ ખમવા પડતા અન્યાયો તથા દુઃખો સમ્બન્ધી થોડીક હકીકત અંતર આપવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે.

વેપારી વર્ગની ફરિયાદો.

આપણા દેશમાં અત્રેજ ઉપરાત અંગક પરદેશી ગિદાઓ વેપાર ચલાવે છે, અને જ્યારે તેમને સર્વેનું તેમના વેપાર માટે ખાસ સગવડ તથા લાભો મળે છે ત્યારે આપણા દેશી વેપારીઓને, તેમની ચામડીના વર્ણને લીધે કે પછી પરાધીન પ્રજા હોવાને લીધે અનેક અન્યાયો સહેવા પડે છે. આ અન્યાયોથી સૌ કોઈ પોતાના અંગત અનુભવથી કે પછી વેપારીઓની કડવી વાતોથી માહિત તો હશેજ. છતાં નીચે આપવામાં આવેલી રૂપરેખાથી તે અન્યાયો કેટલાં અસહ્ય છે તે સમજાશે.

કાચો માલ મેળવવાના સમ્બન્ધમાં:—૧. ખાણ—ખનીજ પદાર્થોને માટે તપાસ કરાવવાને તથા ખાણો ખોદી તે બહાર કાઢવાને માટે પરવાનગી મેળવવામાં દિંદી વેપારીઓને અનેક મુશ્કેલીઓ પડે છે અને

તેના પુરાવામાં એટલું જ જણાવવું બસ છે કે હિન્દુસ્તાનની ખાણોના મોટા ભાગ હાલ યરોપિયનોને હાથ છે.

૨. જંગલો:—લાકડાં, જાલો કે હુન્નરઉદ્યોગને માટે ઉપયોગી થઈ પડે એવા પદાર્થો સરકારી જંગલોમાંથી મેળવવાને માટેના પરવાના યરોપિયનો કરતાં દેશીઓના લાગવગ કમી હોવાને લીધે દેશીઓને મેળવતાં ઘણી મુશ્કેલી પડે છે.

૩. કાચા માલની ખરીદી:—દેશની અંદરના ભાગમાં કાચા માલની ખરીદીને માટે ખેંકા, રેલ્વે અને ઘણીએક વાર સરકારી અમલદારો યરોપિયન પેઢીઓના માણસોને ખાસ મદદ આપે છે જ્યારે તેવી મદદ હિન્દીઓને મળતી નથી.

મજૂરો મેળવવાના સમ્બન્ધમાં:—ખેતી સિવાયના ઉદ્યોગોમાં યરોપિયનો જ સાથી વધારે માણસોના રોકે છે. રેલ્વે, ખાણો, ચાલ, ફાંશી, ગળી વગેરેના ખેતરો અને કલકત્તાની જૂટ મીલો સઘળાં હાલ યરોપિયનોનાં જ હાથમાં છે. અને તેમને તેમના ઉદ્યોગોને માટે અસંખ્ય માણસોની જરૂર પડે છે; તે માણસો મેળવવામાં સરકાર તેમને ઘણી મદદ કરે છે. જ્યારે દેશી ઉદ્યોગોને માટે મજૂરો મેળવવામાં પડતી મુશ્કેલીના સમ્બન્ધમાં સરકાર કશું કરતી નથી એવી આપણા વેપારીઓની ફરીઆદ છે. વળી મજૂરોના લાલ સાચવવા માટે ઘડવામાં આવેલા કાયદા કાનુનોના અમલમાં પણ દેશી અને યરોપિયનોના ઉદ્યોગો વચ્ચે ભેદ થતો જણાવવામાં આવે છે.

વ્યવહાર (કમ્યુનિકેશન):—૧. પોસ્ટ અને તારખાતું:—પ્રજનને પૈસે ચાલતા પોસ્ટ અને તારખાતામાં પણ દેશી અને યરોપિયનો વચ્ચે ભેદ થતો જોવામાં આવે છે. વિલાયત તથા પરદેશના મેલના કાગળો વહેંચવામાં અસાધારણ સભાળ લેવાય છે જ્યારે દેશની અંદરની દેશી પેઢીઓના કાગળોના સંબંધમાં તેમ થતું નથી. આનો પુરાવો તો થોડાક વખત ઉપર મુખ્યની પોસ્ટલ ખાતામાં પડેલી હડતાળને પ્રસંગે પ્રજનને મળ્યો હતો. એ ખાતામાં થઈ રહેલી અસાધારણ ગેરવ્યવસ્થા છતાં યરોપિયન પેઢીઓને તેમના કાગળો સાધારણ રીતે નિયમસર મળ્યા જતા હતા જ્યારે દેશી પેઢીઓને તેમની હુડીઓ તથા અમુકના કાગળો ગેરવહેલે જવાથી અનેક મુશ્કેલીઓ ખમવી પડી હતી.

૨. રેલ્વે:—માલ અને ઉતાડ્યોના સંબંધમાં રેલ્વેનો કારભાર જે વર્ણભેદ કરે છે તેથી પ્રજાનું હિલ એટલું તો દુખાયું છે કે તે વિષે જાહેરમાં પણ ચર્ચા થઈ રહી છે. ઉતાડ્યોના સંબંધમાં સૌ કાર્મીઓ છે કે જ્યારે ગમે તેવા સાધારણ ગોરાને દેનમાં જગ્યા મેળવી આપવાને માટે અમલદાર વર્ગ આતુર હોય છે ત્યારે શ્રીમંત પણ દેશી વેપારીની કાર્મી દાદ ફરીઆદ લેતું નથી. અને છતાં રેલ્વેખાતાની નાણાંસંબંધી જવાબદારી હિદી કર આપનારાઓને જ માથું છે. માલ લઈ જવા લાવવાના સંબંધમાં રેલ્વેખાતાના દર દેશી ઉદ્યાગને નુકશાન કરે તથા પરદેશથી તૈયાર થઈ આવેલા માલને ઉત્તેજન આપે એવા છે. દાખલા તરીકે મધ્યમાંતમાંથી કલકત્તા કે મુબઈ ખીઆં કે અનાજ લઈ જવાનો દર તેલ કે આટા કરતાં ઓછો છે. રેલ્વે કારભારનાં સંબંધમાં હિન્દી વેપારીઓની ફરીઆદ સાંભળવા વિદ્યાયતના રેલ્વે કમીશનર્સ જેવા સ્વતંત્ર માણસોની સંસ્થા નથી અને તેથી તે સરેલાઈથી દૂર થાય એમ દેખાતું નથી.

ન્યાય અને લવાદનામા:—ન્યાયની અદાલતોમાં યુરોપીયન પેઠીઓના ચોપડાંઓને દેશીઓના કરતાં વધારે વજન આપવાનું વલણ પડી ગયું છે અને તેથી યુરોપિયન અને દેશી વચ્ચેના કજીઆઓમાં ઘણીવાર દેશીઓને અન્યાય થાય છે. વેપાર સંબંધી ટંટાઓમાં કજીઆઓનો ફેસલો લવાદોથી થાય છે પરંતુ આ લવાદોની નીમણૂક તથા તેમનું કાર્ય તે સંબંધને લગતાં વેપારી મંડળોના નિયમ અનુસાર થાય છે. એ મંડળો મોટે ભાગે યુરોપિયનોના હાથમાં વર્ષો થયાં જઈ પડ્યાં છે અને તેમના કારભારથી દેશીઓને ઘણીવાર અન્યાય થાય છે એવું લોકોનું માનવું છે. મુંબઈના રૂના વેપારીઓના મંડળનો ઇનિફ્લેસ આ બાબતમાં એક અગત્યના દાખલા સમાન છે.

ઈન્કમટેક્સ, કસ્ટમ, એક્સાઈઝ પોર્ટ વગેરે ખાતાંઓમાં પણ દેશી વેપારીઓને યુરોપિયન વેપારીઓ જેટલી સગવડ મળતી નથી.

બેંકો:—બેંકોનો વહીવટ પણ દેશી વેપારીને થતા અન્યાયનો એક વધુ દાખલો છે. દેશની આયાત નિકાશની નાણાં સંબંધી વ્યવસ્થા એકસએક બેંકો તરફથી થાય છે અને જે કે એ બેંકોમાં મોટે ભાગે દેશી નાણુંજ જમા થાય છે છતાં તેઓ તેમના યુરોપિયન ધરકોના હિપ

વધારે વિશ્વાસ મુકે છે અને તેમને દેશીઓના કરતાં વધારે સગવડ કરી આપે છે. દાખલા તરિકે આયાત થતા માલના સંબંધમાં માત્ર ગણી માંડીજ દેશી પેદીઓને પૈસા પહોંચેથી આપ્યા સિવાય કાગળીઆંઆ મળે છે જ્યારે બાકીના સર્વેને તો પૈસા પહોંચેથી જ આપવા પડે છે, પરંતુ સર્વે યરોપિયન વેપારીઓને આ સગવડ સહેવાઈથી મળે છે. પરદેશ જતા માલનો વેપાર પણ આવીજ રીતે હિન્દીઓના હાથમાંથી પરદેશીઓના હાથમાં ધસડાઈ જાય છે.

દલાકાની ઝેંકા:—દલાકાની ઝેંકા સરકારી નાણાંનો મફત ઉપયોગ કરે છે છતાં મુઘલ સિવાય બીજા કોઈ પણ ડેકાણે એ ઝેંકાના ડિરેક્ટર તરિકે હિન્દીને નીમવામાં આવતો નથી. એ ઝેંકામાં પણ દેશી નાણાં જ જમા થાય છે છતાં દેશીઓને મળતા લાભો યરોપિયનના પ્રમાણમાં નજીવા છે.

મ્યુનિસિપાલીટી, રેલ્વે, સ્ટોર્સ અને લશ્કરીખાતું વગેરે સંબંધીના કેન્ડાક્ટો:—મ્યુનિસિપાલીટી તથા લશ્કરીખાતાં માલ પુરો પાડવાના કેન્ડાક્ટો અને ત્યાં સુધી યરોપિયનોનેજ આપવામાં આવે છે. અંત યરોપિયન ન હોય ત્યાર જ દેશી વેપારીને તેનો લાભ મળે છે.

અલચી ખાતું:—અ ખાતું વિલાયતની ઓડ ઓફ ટ્રેડના હાથમાં છે અને એમાં હિન્દી સરકારના કંઈ પણ અવાજ નથી. એ ખાતાને અંગે પરદેશમાં નીમાયેલા માણસો હિન્દી હોતા નથી એટલું જ નહીં પરંતુ હિન્દના લાભના બચાવને માટે કામ પણ લાગતા નથી. દાખલા તરિકે જાપાનમાં જાપાનીસો જોડે વેપારસંબંધી ટોટો થતાં હિન્દીને સરકાર તરફથી કંઈ પણ મદદ મળતી નથી. હિન્દીવાનો કેટલા નિરાધાર અને પરાધીન છે તે તો તેમના દુનિયા સાથેના વેપારસંબંધમાં જણાઈ આવે છે.

વેપાર સંબંધી રાજનીતિ:—સરકારની ખુલા દરવાજાની વેપાર સંબંધી રાજનીતિથી હિન્દના વેપાર તથા વેપારીઓને ઘણું ખમવું પડ્યું છે એ સૌ કોઈ જાણે છે. બ્રિટનના સંસ્થાનો વેપાર ઉદ્યોગની બાબતમાં તેમને અનુકૂળ પડતી રાજનીતિ અખત્યાર કરે છે જ્યારે માત્ર હિંદમાંજ વિલાયત પોતાને માફક આવતી રાજનીતિનો અમલ કરે છે. લેનકેશાયરના રૂના ઉદ્યોગના લાભાર્થે હિન્દુસ્થાનમાં નંખાયેલી રૂની જકા-

નથી આપણને ધણું ખમવું પડ્યું છે. આજે જો કે તે દૂર કરવામાં આવી છે છતાં તેથી થયેલો અન્યાય ભૂલાય એમ નથી. વળી એજ વેપારસંબંધી રાજનીતિથી આપણા દેશમાં ખાંડના ઉદ્યોગનો પણ નાશ થયો છે. પરદેશી સરકારની હરિકાષ્ઠી દેશના કારખાનાં નાશ ન પામે તે માટે પરદેશી સાકર ઉપર જકાત નંખાઈ નથી એટલુંજ નહીં પરંતુ એ ઉદ્યોગને માટે વેપારીઓને જમીન વગેરે સંબંધી જે મદદ મળવી જોઈએ તે મળી નથી. બ્રિટીશ સરકાર માટે એમ કહેવામાં આવે છે કે તે વેપાર રાજગાર કે હુત્તર ઉદ્યોગની આખતમાં વચ્ચે પડવા માંગતી નથી પરંતુ તે સર્વાંશે સત્ય નથી. તે આજે કાલસાની ખાણો, લોખંડના કારખાનાંઓ, રેલ્વે, વગેરે લઈ લે છે. તે રૂગના કારખાનાને આજે મૂડી પુરી પાડે છે. અને ખુદ હિન્દમાં પણ બ્રિટીશ કૌટન ઓછા અમેસિએગનને લાંબા તારનું કે ઉગાડવાં અનેક સગવડો કરી આપે છે. એટલે સાધારણ રીતે ગોરી પ્રજાના લાભ માટે સરકાર પોતાના કહેવાતી વેપારી રાજ્યનીતિમાં ફાવે તેમ ફેરફાર કરે છે એમ કહેવામાં અનિશયોક્તિ નથી. પરંતુ આ આખતમાં તો સુની જકાત વગેરે સંબંધી ચાલેલી ચળવળથી પ્રજામત સારીરીતે ફેળવાયેલો છે અને તેથી જ વેપારસંબંધી રાજનીતિ પ્રજામતને આધીન રહે એમ તે ઇચ્છે છે.

કરંસી પોલીસી:—સરકારની કરંસી અને એકસચેજ પોલીસીથી વેપારી વર્ગને જે ખમવું પડે છે તે લંબાણથી આપી શકાય એમ નથી. પરંતુ નીચેની આખતો ઉપર ખાસ ધ્યાન ખેંચવાની જરૂર છે.

૧. વટાવતો દર—એકસચેજ રેષ્ટ ધ્યાતી રાખવાને માટે ખાસ કાળજી રખાય છે અને તે માટે યોજાયેલા ઉપાયોથી દેશમાં ભાવતાલ ઉપર ગમે તેવી માઠી અસર થાય તોપણ પરદેશી વેપારીઓના લાભમાં એકસચેજમાં ઝાઝો ફેરફાર થવા દેવામાં આવતો નથી.
૨. પરદેશી વેપારીઓની સગવડને માટે કાઉન્સિલ ખીલો છૂટથી વેચવામાં આવ્યાં છે અને તેથી હિન્દી તીજેરીને નુકશાન ખમવું પડ્યું છે. અને તે પ્રમાણમાં હિન્દમાં સોનું આવતું અટક્યું છે.
૩. ચીન સાથેજ વેપાર કરતાં વેપારીઓને નુકશાન થવા છતાં ચીન ઉપર ભારે જકાત નંખાઈ છે.

૪. હિન્દી સરકારના વગર કારણે વિસ્તારતમાં રાખવામાં આવતાં નાણા એકસચેંજ બેંકોને તથા બ્રિટીશ વેપારીઓને સરતે દરે આપવામાં આવે છે. જ્યારે હિન્દુ નાણાં બજાર નાણાંની તગીને લીધે હમેશાં અગવડ ભોગવતુ રહે છે.

૫. ચાંદીના ભાવો વધવાથી સરકારને એકસચેંજનો દર વધારવો પડ્યો છે અને તેથી હિન્દના નિકાશને વગર કારણે ભારે ઘોંકા પહોંચ્યો છે. ટુંકમાં સરકારની નાણાં સંબંધી રાજ્યનીતિ ટંગધડા વગરની છે અને તેથી દેશને ધાણું ખમવું પડ્યું છે.

મળુરોના દુઃખો.

મળુરોની સ્થિતિ માટે કેવળ સરકારનાંજ વાંક કાઢી શકાય એમ નથી કારણ કે આપણા દેશના ગ્રીમતો કે જેમના કારખાના વગેરેમાં જે સેંકડો મળુરો કામ કરે છે તેમને પણ અનેક દુઃખો ખમવાં પડે છે અને તે દુઃખો દૂર કરવા માટે તેમના તરફથી કંઈ પણ પ્રયત્ન થતા નથી. છતાં કેટલેક અંશે તે સ્થિતિ આપણા રાજ્યતંત્રને પણ આભારી છે એમ કહી શકાય. ખીજા સુખરેલા દેશોમાં સરકાર ગરીબ અને નિરાધાર મળુરોની સ્થિતિ અસહ્ય થતી અટકાવવા અનેક ધારાઓ બાંધે છે, તથા ખાસ અમલદારો નીમી તે ધારાઓના અમલ થાય છે કે નહિ તે વિષે અસાધારણ ચાકસી રાખે છે. પરંતુ આ દેશની સરકાર એ બાબતમાં પ્રમાણમાં બેદરકાર છે. આનું એક કારણ તો એ કહેવાય છે કે હાલ દેશમાં કામ કરતાં મળુરો મોટે ભાગે યુરોપિયન પ્રજાના હાથ નીચેજ છે. રેલ્વેના કારખાનાં, બંગાળની જૂટ મીણો, કેલસા વગેરેની ખાણો, ચાહ, કોરી, ગળી વગેરેના બગીચાઓ, યુરોપિયન માલીકીના અથવા તો યુરોપિયન ઉપરીના હાથ નીચે હોય છે અને તેમના તરફથી કંગાળ કાળા મળુર ઉપર થતા જીલમ તરફ અધિકારીઓનું ધ્યાન ક્યાંથી ખેંચાય ? આ કથન કદાચ અતિશયોક્તિ ભરેલું લાગે પરંતુ તે સત્યથી વેગળું નથી. કારણ કે આપણે જાણીએ છીએ કે બંગાળના જમીનદારોના જીલમમાંથી ખેડૂત વગરે બચાવવાને સરકાર ટેનન્સી એકટ ઘડવા અચકાઈ ન હોતી તેમજ લેકેશ્ચાપરના મીલવાળાઓના પોકારને માન આપી તેમની હરિદાષ કરતી સુંબઝની મીલોના મળુરો વધારે કલાક કામ ન કરે તે માટે ફેક્ટરી એક્ટ ઘડવાની તેણે જરૂર જોઈ હતી પરંતુ આસામના ચાહના બગી-

આઓ કે બિહારનાં ગણીના ખેતરોમાં મજૂરો અને ખેડૂતો ઉપર થતા જુલમને માટે તેને કંઈ પણ પગલાં લેવાની જરૂર જણાઈ નહોતી અને મહાત્મા ગાંધીએ બિહારમાં તપાસ શરૂ કરી ત્યારે પણ તેમની સાથે મળીને કામ કરવાનું બદલું ઉલટું તેમને ત્યાંથી હાંકી કાઢવાની વૃત્તિ થઈ આવી હતી. આ ઉપરથી સહેજ સમગ્રને કે અધિકારી વર્ગ જે કે પોતાને ગરીબ પ્રજાના એવી તરીકે ઓળખાવે છે છતાં તેમને તેના મુખદુઃખ માટે સહેજ પણ ગિતા હોય એમ જણાતું નથી.

જે દેશમાં અધિકારીઓને તેમની આંખ આગળ વસતા મજૂરોની સ્થિતિ સંબંધી કાળજી ન હોય તો પછી દુરંદેસ જતા હિન્દી મજૂરોની સ્થિતિ સંબંધી તેઓ બેફરકાર રહે એમા નાશ શી ? બ્રિટીશ સરકારનો તેમની ખાજી, ખેતરો કે બગીચાઓ માટે જમીનના મજૂરો હિન્દીઓ ગમે તેમ એકઠા કરી મોકલી આપ્યા પછી, ત્યાં તમના શા હાલ થાય છે તે જાણવાની જરૂર શી ? અને એ બાબતથી તો ખુબ હિન્દી પ્રજા પણ વરસા સુધી અજાણ હતી. પરંતુ જ્યારથી મહાત્મા ગાંધીજીએ પરદેશમાં વસેલા હિન્દીઓના હકો માટે ચડત ચલાવી, કરાન્નાઓ પરદેશ મજૂરો મોકલવાની પદ્ધતિની બદલી તરફ પ્રગતિ પાળી, ત્યારથી હિન્દી પ્રજા પોતાના પરદેશ જતા કે પરદેશમાં વસેલા બાઈઓને માટે પોકાર ઉઠાવી રહી છે અને એ પોકારની સરકાર પર અસર પણ થવા પામી છે. જતા ચરકારને મજૂરોના મુખદુઃખ કરતાં સંસ્થાનાના વેપાર ઉદ્યોગ માટે વધારે કાળજી છે એમ કહેતાં અમે અચકાતા નથી, કારણ કે શીજ ટાપુમાં હિન્દી મજૂરો મોકલવાનું બંધ થવા પછી પણ તે નવીન પદ્ધતિસર ફરીથી સંસ્થાનામાં મજૂરો મોકલવાની ઇચ્છા રાખે છે.

આ વિવેચનથી એમ કહેવાનો આશય નથી કે સરકાર મજૂરોને દુઃખી જોવા ઇચ્છે છે પરંતુ માત્ર એટલું જ કે હિન્દી સરકાર બીજા દેશોની સરકારની માફક મજૂરોના હિતને માટે કાળજી ધરાવતી નથી એટલે ગોરા અને કાળા શ્રીમંતો મજૂરોને ફાવે તેમ રંગે છે અને તેમાં પણ ગોરાઓ પોતાના વર્ણ તથા સત્તાના પ્રભાવને લીધે વધારે છૂટ લઈ શકે છે. જે સરકાર પ્રજામતને આધીન હોય અને પ્રજામાં અમે શ્રીમંત અને ગરીબો સર્વેનો સમાવેશ કરીએ છીએ તો મજૂરો ઉપર જુલમ ન થાય તથા તેમની પાસેથી યોગ્ય શરતેજ કામ લઈ શકાય એવા કાળ-

દાઓ ધડાય અને એ કાયદાઓનો સંતોષકારક રીતે અમલ થાય તે માટે પણ ચોકસી રખાય.

ખેડુતોનાં દુઃખો.

ખેડુતોનાં દુઃખો વેપારીઓને ખમતી પડતી મુશ્કેલીઓ કે મજૂરો ઉપર થતા જીલમ કરતાં વધારે અગત્યનાં છે અને તે એટલાજ માટે કે આપણા દેશની પ્રગતિના અંશી ટકા જેટલો ભાગ ખેડુતોનાજ બનેલો છે.

ખેડુત એજ દેશની પ્રગતિ છે અને જો આપણે દેશની આબાદી દેશની ઉન્નતિ માટે જોઈએ તો તે આપણા ખેડુતોને દારિદ્ર્યમાંથી બહાર લાવીને તેમને સુખી અને સખળ મનાવીને જ સાધી શકીશું. પરંતુ એ સાધ્ય આજે તો થઈ શકે છે. ખેડુતોની હાલની સ્થિતિ અત્યંત શોકજનક છે આપણા દેશના ખેડુત અસહ્ય બોળ નીચે દબાઈ ગયેલો છે.

(૧) પ્રથમ તો તેના ઉપર મહેસુલનાં બોજો અત્યંત ભારી છે તેની ઉપજના પ્રમાણમાં તેની પામેથી લેવાનો ફર બીજા કોઈ પણ દેશના કરતાં વધારે છે. સ્વ. ગોબલેએ અમના એક બજેટના ભાષણમાં જણાવ્યું હતું કે વિલાયતને માટે એ પ્રમાણ ૮.૩, ફ્રાન્સને માટે ૪.૮, જર્મની ૩.૦, ઑસ્ટ્રીયા ૪.૬. બેલ્જિઅમ ૨.૮, સ્પાઈને માટે તે માટે ભાગે ૧૫ થી ૨૦ જેટલું હતું.

(૨) મહેસુલના બોજ ઉપરાંત અમલો જે બીજી વાત જણાવી હતી તે એ હતી કે હિન્દમાં ખેડુત પામે મુડી નથી, તેની આંટ પણ અત્યંત નજીવી છે, અને તેથી તે તેની જમીનમાંથી જોઈએ તેટલું ઉપજાવી શકતો નથી. તેની જમીનની ઉપજ દિવસે દિવસ ઘટતીજ જાય છે, તે ફર એકરે માત્ર આઠ કે નવજ ખુશલ છે એટલે કે દુનિયાના બીજા દેશોની સરખામણીમાં તે સાથી આછી છે.

(૩) જંગલોના કેટલાક મોટા ભાગ સરકારી રાજ્યનીતિ અનુસાર બંધ કરેલા હોવાથી દોરો ચરાવવાની અસહ્ય મુશ્કેલીઓ પડતી જાય છે તે તરફ અમલદારોનું ધ્યાન ખેંચાયા છતાં તેનું નિવારણ કરવામાં આવતું નથી.

(૪) તે ઉપરાંત તેમની મજૂરી—તેમની ખેતીના પરિણામનો આધાર વરસાદ ઉપર રહેલો છે. અને વરસાદ વખતસર જોઈતા પ્રમાણમાં ન આવતાં તેની મહેનત બ્યર્થ જાય છે; અને વગર દોષે તે તથા તેનું કુટુંબ

દુકાળનો ભોગ થઈ પડે છે. આ દુઃખમાંથી ખેડુતોને બચાવવાને માટે નહેરો અને કુવાઓની સર્વત્ર વ્યવસ્થા થવી જોઈએ. પરંતુ તે માટે હાલનું રાજ્યતંત્ર પૂરતા પૈસા ખર્ચતુ નથી. આ સમ્બંધમાં પટેલ બન્ધુનાં તંત્રીના મયા અંકની ટીકા તરફ અમે વાંચકનું ધ્યાન ખેંચીએ છીએ. તેઓ લખે છે કે:—

“ કુદરતનાં તાવોને પોતાને આધીન કરી તેની પાસે માણસ જાતની સેવા કરાવવાના આ જમાનામાં પણ હિન્દનો ખેડુત કુદરત ઉપર જ આધાર રાખતો વરસાદની ફાટે ડાંગ વાટ જોતો બેસી રહે છે. દર ત્રીજે ચાથે વર્ષે દુષ્ટ દુકાળ ડાંગા ધૂરકાવતો દેખા દે છે અને હજારો દેરદાંક અને માણસોનો પ્રાણનો બલિ લે છે. તેનાથી બચવાને નહેરો અને જળા-શયોની જળા દેશમાં પથરાઈ ગઈ હોય તો ફટલા અનંથો આછા થાય ? કાઠિયાવાડનું ગોંડલ જેવું ૧૨ લાખની મહેસુલની ઉપજવાળું નાનકડું રાજ્ય પોતાના ખેડુતો માટે કુદરતી ખાસ અનુકૂળતા સિવાયના પ્રદેશમાં પાણીનાં ગંજવર આવકામ અંત નહેરો પાછળ તેજ લાખ રૂપિયા ખર્ચી શકે અને પરિણામે જીવનના ભયંકર દુકાળ વખતે પણ રાજ્ય તરફથી ખેડુતો એક પાઈની પણ તકાલી લેવા ના પાડે એવી નિયતિમાં તેમને મુકી શકે, જ્યારે મોટી નદીઓની અનુકૂળતા અને કરોડોની મહેસુલનાં સાધનવાળા આપણે કુદરતની દયા ઉપર જ જીવીએ ! ”

(૫) હજી આ દુઃખો જાણે આછાં હોય તેમ તેને માથે લેજુદારોની ધમકીઓ અને જીલમ ઝડપતા હોય છે. હિન્દી ખેડુત જન્મથીજ દેવા દાર હોય છે અને તે તે દેવું ચુકવી શકતો નથી એટલું જ નહીં પરંતુ તે દિવસ દિવસ વધતું જ જાય છે.

(૬) ખરેખર પટેલ બન્ધુના તંત્રી કહે છે તેમ ખેડુતોના દુઃખોનો પાર નથી અને માત્ર તેના વર્ણુથી સુખી જીવોને તેનો ખ્યાલ આવે એમ નથી. બીજા બધા દેશોના પ્રમાણમાં આ દેશની સરકારની આવકનો મોટો ભાગ ખેડુતો પાસેથી મેળવાયલો હોય છે છતાં સરકારની વ્યવસ્થા, હોંશિયારી કે કાબેલિયતનો લાભ ખેડુતને મળતો નથી. પ્રજાના બીજા ભાગને માટે સરકારી નાણું છુટકા ખર્ચાય છે ત્યારે ખેડુતોને લગભગ દુકાળમાંથી બચાવવાને પૂરતા પ્રમાણમાં નહેરો અને તળાવો બનાવવાને નાણાં મળતાં નથી; વળી શહેરીઓ, શ્રીમંતોને માટે સુંદર રસ્તાઓ

અન્ધાય છે; વેપારને માટે, રેલ્વે માટે લાખો રૂપીઆ ખર્ચાય છે પરન્તુ એકુતોના વ્યવહારને માટે રસ્તાની જરૂર જણાતી નથી. તેમને તેથી ખમવી પડતી હાડમારીનો ખ્યાલ તો પટેલ અન્ધુમાંથી લીધેલા નીચેના ઉતાર પરથી આવે છે.

“આપણા રસ્તાઓ જુઓ ! રેલ્વે અને મોટરગાડી દોડાવવા કરોડો રૂપીઆના ખર્ચે ચપટી ધૂળ પણ ન મળે એવા રસ્તા બાંધવાના આ જમાનામાં આ દેશના બીતરમાં પેસીને જુઓ, તો માલમ પડશે કે હિન્દની રૂપ કરોડ ગામડાની પ્રજાના ઉપયોગ માટેના રસ્તાઓની કેવી દુર્દશા છે ! ચોમાસું આવે એટલે થોડા અપવાદ બાદ કરતાં લગભગ દરેક ગામેનો વ્યવહાર અન્ધ ! એકબીજા ગામ સાથેનો વ્યવહાર ધૂણ્યાત તોડવોજ પડે. ગાડાં ચાલવાની વાત તો દૂર રહી પણ પગે ચાલીને પણ ઘણે ડેકાણે જવું અશક્યજ થઈ પડે, કારણ કે નદી, નાળાં કે ખાડી કોતરે છલાછલ ભરાયલાં હોય અને તેના ઉપર હજારે હલ્દે દાખલામાં પૂલ જેવું કશું હોતુંજ નથી. ચોમાસામાં આપણું દરેક ગામ કાદવકી-ચડના મહાસાગરમાં ડોબેલા બેટ જેવુંજ થઈ રહે છે. આવી સ્થિતિમાં પણ આપણને ઘુટણ જેટલો કાદવ પોંદીને અને છાતીસમા પાણીના વહે-ળીઆં ઉતરીને વાવણી વગેરેની તક સાચવવા જવુંજ પડે છે. આ દુઃખોનો ખ્યાલ શહેરોમાં વસનારાઓ કે કોરી મોસમમાં ગામડે ફરવા નીકળતા અમલદાર સાહેબોને ક્યાંથી આવી શકે ? શું એકુતોનાં શરીર એવાં વજન-સમાન ઘડ્યાં હશે કે તેને દરેક ગામની આસપાસ વિંટળાઈ વળેલાં ગંધાતા પાણીનાં ખાખોગીઆંની હવાથી મેલેરીઆ લાગુ ન પડી શકે. ઘુટણભર કાદવ પાણીમાં જતાં તેને કાંટા કાંકરા વાગે નહિ કે શરદી પણ ન થાય ? હિન્દમાં મેલેરીઆના તાવથી થતા સંખ્યાબન્ધ મરણો બતાવે છે કે આ બધું બીજાં મનુષ્યોની પેઠે તેમને પણ અસર કરી શકે છે.”

(૭) અને એથી પણ વધારે મોટું એમનું દુઃખ તો અધિકારી વર્ગને માટે કરવી પડતી ગુલામી—વેઠ છે. એમના દુઃખોથી પ્રજા અજાન નથી અને તેની લાગણીના પ્રમાણમાં તે એ દુઃખો દૂર કરાવવા પોકાર કરી રહી પરન્તુ રાજ્યસત્તા પ્રજાના ચુંટાયેલા પ્રતિનિધિઓના હાથમાં આવે પછી તેમની સ્થિતિમાં સંતોષકારક સુધારો થાય એમ જણાતું નથી.

શિક્ષિત વર્ગમાં જન્મ પામેલી સ્વરાજ્યની ચળવળમાં હાલ જોડાતા
 ચેપારી, ખેડુત અને મજૂર વર્ગોને ખમવાં પડતાં અન્યાયો કે દુઃખોની
 આ કાંઈ સંપૂર્ણ યાદી નથી. તેવી યાદી તો એ દુઃખોના અનુભવવાળા એ
 વર્ગનાજ સભ્યો આપી શકે, પરંતુ આ ચર્ચા ઉપરથી એટલું તો જણાશે
 કે હાલના રાજ્યતંત્રથી માત્ર અશિક્ષિત વર્ગનેજ ખમવું પડતું નથી.
 પરંતુ પ્રગ્નના બધા અંગોને અનેક અન્યાયો સહેવા પડે છે. અને તેનું
 મુખ્ય કારણ તો એજ છે કે એ રાજ્યતંત્ર બીજા સુધરેલા દેશોમાં છે
 તેમ તેમને આધીન હતું. સ્વરાજ્યની ચળવળ દેશનું રાજ્યતંત્ર પ્રગ્નનું
 હિત સાચવતું, પ્રગ્ન મતનેજ માન આપતું થાય તે માટે છે અને હાલની
 વ્યવસ્થાથી પીડાતા સર્વ પ્રગ્નજનોને તે વાત સમજવવામાં આવે, તો
 તેઓ એ ચળવળમાં ઉત્સાહભરે ભાગ લેતા થાય એમાં સહેજ પણ
 શંકા નથી.

